

Aygün ABBASOVA

AMK-nın müəllimi

Ünvan: Bakı, Yasamal rayonu, Ələsgər Ələkbərov 7

Email: muradova.77@list.ru

AZƏRBAYCAN BƏSTƏKARLARININ YARADICILIĞINDA UŞAQ FORTEPIANO SİLSİLƏLƏRİ (XX əsrin 30-80-ci illəri)

***Xülasə:** Məqalə fortepiano musiqi ədəbiyyatının vacib sahələrindən biri olan uşaq fortepiano silsilələrinə həsr olunub. Bu kontekstə Qərb musiqisində olan parlaq nümunələrlə bərabər Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında və pedaqoji repertuarında geniş yer alan əsərlər nəzərdən keçirilir.*

***Açar sözlər:** Azərbaycan bəstəkarları, uşaq fortepiano silsilələri, uşaq albomu, pedaqoji repertuar*

Əsr yarımliq tarixi olan uşaq fortepiano albomları, silsilələri klassik dünya musiqisində əhəmiyyətli yer tutur. XIX yüzillikdə tək nümunələrlə təqdim olunaraq (Şuman, Bize, Çaykovski), onlar XX əsrdə böyük rezonansa səbəb oldu. Uşağın həyatı haqqında informasiyanı xüsusi bir şəkildə təqdim edən “Uşaq albomu” sərbəst janrında gözəl nümunələri bəstəkarlar tanıdıqları və sevdikləri uşaqlar üçün yazırdılar. Bu kimi fortepiano albomları, silsilələri incəsənətdə ilk addımlarını edən kiçik yaşlı musiqiçilər üçün böyük hədiyyədir. Əsərin proqramlılığı isə uşağa səs dünyasında istiqamətlənməyə kömək edən əsas bələdçilərdən biri kimi çıxış edir. Bəstəkarlar musiqi təfəkkürünü formalaşdıraraq musiqi obrazlarının köməyi ilə şəxsi musiqi və bəşəri idealları ilə uşaqları tanış edirlər. Forteplano silsilələrin mövzusu genişdir – uşaq həyatında baş verən hadisələr, oyunlar, təbiət, emosional-psixoloji vəziyyətlər, insan portretləri, nağıllar, folklor, müasir dünyanın əks edilməsi.

Uşaq silsiləsində pyeslərin növbələşməsi müxtəlifdir. Bəzilərinde pyeslər silsiləyə sujet və ya təzad əsasında, digərlərində isə məqam-intonasiya birliyi baxımından birləşə bilər, eləcə də sadədən mürəkkəbə doğru yerləşdirilə bilər. Məsələn, R.Şuman 1848-ci ildə “Gənclər üçün albomu”nun ilk 8 pyesini öz qızı Mariya üçün yazsa da o, sonrakı pyeslərdə sadədən mürəkkəbə doğru prinsipinə riayət etməmişdir. Yəni, bəstəkar sadəcə şagirlərin yaşına uyğun olaraq “Albomu” iki hissəyə bölmüşdür.

R.Şuman ənənələrini davam edərək, bəstəkarlar oyun formasında müasir musiqi diliylə uşaqları tanış edir, məcmuələrə həm təlimat xarakterli pyesləri (polifonik yazı üslubunda), eləcə də etüdləri və s. daxil edərək onları müxtəlif başlıq altında verirlər.

R.Şumanın, E.Qriqin, K.Debüssinin, M.Ravelin, B.Bartokun və s. əsərləri ilə yanaşı P.İ.Çaykovskinin “Uşaq albomu” dünya uşaq musiqi ədəbiyyatının qızıl fonduna daxildir. Bu (24 pyesdən ibarət) məcmuə 1878-ci ildə bəstələnmişdir və bəstəkarın bacısı oğlu Volodya Davıdova həsr olunmuşdur. Bu silsilədə pyeslərin yerləşdirilməsi böyük maraq doğurur. Topluda təsvir edilmiş məişət səhnələrinin, şəkillərin və və

ziyyətlərin müxtəlifliyinə baxmayaraq burada bir neçə və bir qədər sərbəst süjet xətləri nəzərə çarpır. Onlardan birincisi uşağın oyanmasıyla və günün (“Səhər duası”, “Qış səhəri”, “Ana”) başlanğıcıyla bağlıdır. Növbəti süjet – uşağın ev əyləncələri, oyunlardır (“At-at oyunu”, “Taxta əsgərlərin marşı”). Oyun tematikasında kiçik bir haşiyə kimi gəlinciyə həsr olunmuş mini trilogiya (“Kuklanın xəstəliyi”, “Kuklanın dəfni”, “Yeni kukla”) da özünü büruzə verir. Gün sona yaxınlaşır və süjetdə növbəti dönüş həm “Dayənin nağılı” və digər yeni musiqi personajın (“Küpəgirən qarı”) meydana gəlməsi ilə bağlıdır. Ancaq tezliklə nağıl bitir, uşaq isə yuxuya qədərək “Şirin xəyal”a dalır.

XX əsrdə yaranmış digər parlaq nümunələrdən biri K.Debüssinin “Uşaq guşəsi”dir (1908). Debüssi yazırdı: “Uşaq guşəsi” – fikrin gözəlliyi ilə tən tutulan sənətin bir növ kövrək mükəmməlliyidir” [2, s. 33]. Impressionist bəstəkar bu fortepiano silsiləsini qızı Emmaya həsr edərək, yeni romantik süita formasına müraciət etmişdir. Altı pyesdən (“Doktor Gradus ad Parnassum”, “Filin laylası”, “Gəlincik üçün serena-da”, “Qarın oyunu”, “Kiçik yaşlı çoban”, “Gəlinciklərin kek-uoku”) ibarət bu silsilə kiçik şəkillər sırasını təşkil edir və çox maraqlı prinsipə əsaslanır:

a) nəinki silsilənin, hətta hər miniatürün öz proqramı olduğundan musiqi obrazları konkretliyi ilə seçilir;

b) pyeslərdə özünü büruzə verən sərbəst tonal nisbətlər (C-dur, B-dur, E-dur, d-moll, A-dur, Es-dur) qeyd olunmalıdır. Bununla yanaşı major tonallıqların və cəld tempin üstün olması, janr müxtəlifliyi və eləcə də, əsərin yumoristik bir şəkildə həll olunması nəzərə çarpır (burada M.Klementinin etüdləri, R.Vaqnerin “Tristan və İzolda” operasından bir parça parodiya edilir).

K.Debüssi “Uşaq guşəsi” (Children’s corner)

6. “Gəlinciklərin kek-uoku”

Sovet bəstəkarlarının yaradıcılığında da uşaqlar üçün bir sıra fortepiano silsilələri bəstələnmişdir. Bunlardan 30-40 illərə aid olan S.Prokofyevin “Uşaq musiqisi” (op. 65, 1935), N.Myaskovskinin “Uşaqlar üçün pyeslər” (op.43, 1938), D.Kabalevskinin “Fortepiano üçün 30 uşaq pyesi” (op.27, 1937-38), Q.Sviridovun “Uşaq albomu” (1948) və sonrakı dövrlərə aid olan D.Şostakoviçin “Gəlinciklərin yürüşü” (1952), S.Qubaydulinanın “Uşaq oyuncaqları” (1968), S.Slonimskinin “Uşaqlar və gənclər üçün albom” (1970-74), R.Şedrinin “Gənclər üçün albom” (1983) və s. misal gətirmək olar.

Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında uşaq fortepiano musiqisi parlaq nümunələrlə təqdim olunub. Bu sahə böyük inkişaf yolu keçərək milli musiqi mədəniy-

yətinin vacib qollarından birini təşkil edir. Azərbaycan bəstəkarları uşaq psixologiyasına uyğun olaraq və musiqi dilində milliliyə əsaslanaraq aydın musiqi obrazları yaratmağa çalışırlar. Lad-harmonik, tembr, ritm sahəsini daim zənginləşdirən bəstəkarlar öz əsərlərində geniş janr palitrasını əks edirlər. Təzadlı tutuşdurmalar, parlaq və aydın tematizm, lakonik melodik və ritmik strukturlar, kompakt faktura quruluşları və s. musiqi informasiyasının anlaşılıqlı olması ilə əlaqədardır. Azərbaycan bəstəkarlarının uşaq fortepiano sahəsində olan ilk təcrübələri 30-40 illərə aiddir. İlk nümunələrə isə A.Zeynallının “Uşaq süitəsi”, “Çahargah”, “Durna”, iki fuqa aiddir. A.Zeynallının “Uşaq süitəsi” Şumanın, Çaykovskinin, Qlazunovun və s. uşaq və gənclər üçün nəzərdə tutulmuş məcmuələrin ənənəsini davam etdirir. Altı (“Kuklaların yürüşü”, “Uşaq və buz”, “Oyun”, “Rəqs”, “Qoyunlar”, “Mübahisə”) pyesdən ibarət olan bu silsilədə müxtəlif xarakterli miniatürlər vasitəsilə uşaq aləmi təsvir olunur. Uşaqların həyatı oyun formasında musiqi-məişət olaylar fonunda açıqlanır. Hər bir pyesdə hansısa janrın (marş, xalq mahnısı, aşiq ifaçılığına xas olan) səciyyəvi ritmik xüsusiyyətlər özünü büruzə verir. Bu əsərlərlə uşaq fortepiano silsilələrinin, miniatürlərinin təməli qoyulmuşdur. 30-cu illərin sonu və 40-cı illərin əvvəllərində digər bəstəkarlar da oxşar nümunələr yaratmışdılar. Bunlardan H.Neymətovun “Altı pyes”i, Q.Hüseynlinin “Yeddi uşaq pyesi”, Ə.Abbasovun iki dəftərdən ibarət pyes məcmuəsi və s. pedaqoji repertuarda yer almışdır. Böyük Vətən Müharibəsindən sağ qayıtmayan Hacığa Neymətov hələ cəbhəyə getməmişdən əvvəl bir sıra mahnı və romans, kamera və simfonik əsərlər yazmışdı. Bunların içərisində “Altı pyes” uşaqlara ünvanlanaraq fərqli obrazların təzadlığı əsasında qurulan maraqlı silsiləni təşkil edir. Bu əsərdə müxtəlif janrların (laylay, qaytağı, muğam improvizasiyası, xalq lirik rəqsi) xüsusiyyətləri özünü büruzə verir.

Silsiləni açan “Hekayə” pyesi kədərli əhvali-ruhiyyədedir. Segah məqamına (“Şikəsteyi-fars” şöbəsi) əsaslanan orta hissə əsərin emosional çalarlarını dəyişdirir və lirik xalq rəqsini xatırladır. İki pyes “İmprovizasiya” adlanır. Burada muğam ifaçılığına xas olan improvizəlik xüsusiyyətləri nəzərə çarpır. Bu miniatürdə iki təzadlı obraz qarşı-qarşıya qoyularaq müxtəlif xarakterli mövzu vasitəsilə əks olunur (Agitato və Lento). “Qızların rəqsi” gözəl və zərif musiqiyə əsaslanır. Burada səciyyəvi rəqs ritmi nəzərə çarpır. “Uşaq pyesin”də isə laylaya xas olan xüsusiyyətlər özünü büruzə verir. Asta axan intonasiyalarla yanaşı tətbiq olunan liqalar yellənən beşik assosiasiyası yaradır. Ananın laylası altında yuxuya gedən balanın obrazı çox həzin bir melodiya vasitəsilə açıqlanır. Beşinci pyes “Düşüncə” adlanır və silsilənin ən qəmgin, qüssəli mərkəzini təşkil edir. Aramla inkişaf edən musiqi, faktura quruluşu qəhrəmancasına həlak olmuş insanların xatirəsinə matəm yürüşünü xatırladır.

Silsiləni tamamlayan son pyes – “Qaytağı”dır (“Lezqinka”). Bu rəqs üçün səciyyəvi olan iti inkişaf, dinamiklik, təkrarlanan intonasiyalar, ritm (6/8) ümumi obrazın açıqlanmasına xidmət edir. Miniatürün birinci bölməsində məqam çaları dəyişkənliyi ilə özünü büruzə verir. Bunun nəticəsində eyni melodiya gah zərif, gah da kəskin bir səslənmə alır. Orta bölmə daha da sürətli tempdə səslənir (Vivace), melodiya “yel kimi uçan” fiqurasıylar meydana gəlir, müşayiətdə isə “səpələnən” passajlar akkordları əvəzləyir.

50-60-cı illərdə Q.Qarayev, F.Əmirov, E.Nəzirova, V.Adıgözəlov uşaq və gənc ifaçılar üçün əsərlər yaratmışdılar və bununla tədris-pedaqoji repertuarı zənginləşdirmişdilər. Burada xüsusilə, Q.Qarayevin “Kədərli hekayə”, “Fil və it”, “Altı uşaq pyesi”, “Altı orta çətinlikli pyeslər” və eləcə də F.Əmirovun “Variasiyalar”ı, “İki prelüd”, “Uşaq lövhələri”, “12 miniatür” məcmuələri qeyd olunmalıdır.

Q.Qarayevin “Altı uşaq pyesi”ndə lirik pyeslər cəld, şux pyeslərlə təzad təşkil edir. Burada bəstəkar Azərbaycan məqamlarına əsaslanır (rast, bayatı-şiraz).

Q.Qarayev “Altı uşaq pyesi” (“Fırfıra”)

“Altı orta çətinlikdə pyeslər”də bəstəkar tonal sistemindən uzaqlaşaraq musiqini dissonans səs birləşmələri ilə zənginləşdirir, bəzilərinə klasterlər tətbiq edir (“Yağış yağır”). F.Əmirov da öz fortepiano pyeslərində təzad prinsipinə əsaslanır. Bu əsərlərdə Azərbaycan folklorunun səciyyəvi xüsusiyyətləri nəzərə çarpır. Bəstəkar müxtəlif məqamlardan yararlanaraq maraqlı yönəlmələrə üz tutur, eləcə də, eyniadlı məqamları tutuşdurur, transpozisiyalara müraciət edir. Q.Qarayevin, F.Əmirovun uşaqlar üçün fortepiano silsilələrində sadə formalar ilə yanaşı ənənəvi formalara sərbəst yanaşma tərzini, eləcə də, polifonik formalara müraciət müşahidə olunur (Q.Qarayev “Altı orta çətinlikdə pyeslər”dən “Kiçik hekayə” və s.).

70-80-cı illərdə Azərbaycan bəstəkarları uşaqlar üçün proqramlı və proqramsız, kiçik və eləcə də iri həcmli əsərlər yaratmışdılar. Qeyd etmək lazımdır ki, bu dövrdə A.Məlikovun “Uşaq pyesləri”, T.Bakıxanovun “Beş uşaq pyesləri”, E.Rüstəmovun “Altı pyes”i, A.Əlizadənin “Uşaq süitəsi”, F.Quliyevanın “Günəlin uşaq eskizləri”, O.Zülfuqarovun “Variasiyaları”, R.Şəfəqin “Uşaqlara”, “Musiqi naxışları” və s. meydana gəlmişdir. Bununla yanaşı, uşaq fortepiano musiqisinə XX əsrin musiqi dilinin inkişafı müstəvisindən baxmaq lazımdır. Belə ki, bəzilərinə politonal səs birləşmələri ilə gözlənilməz modulyasiyalar (X.Mirzəzadə “Uşaq pyesləri”), səslərin kontrpunkt yerdəyişmələri və klasterlərin tətbiqi (C.Hacıyev “Musiqi lövhələri”), uzaq tonallıqların üfqi xətt üzrə tutuşdurulması (T.Quliyev “Cəmilənin albomu”) və s. nəzərə çarpır. Nəzər yetirdiyimiz əksər silsilələr özündə müxtəlif xarakterli və janrlı pyesləri birləşdirərək yeni süitanın prinsiplərini əks edir. Müasir uşaq fortepiano musiqisi akademik musiqi dünyasında olan qlobal proseslərin özünəməxsus təfsiridir, əksidir və onun ən yaxşı tapıntıları uşağın qavrayışına əsasən uyğunlaşdırılır. Müxtəlif mərhələdə təhsil alan gənc ifaçılar üçün nəzərdə tutulmuş məcmuələr, ayrı-ayrı miniatürlər, sonata və variasiyalar həm ifadə vasitələrinin fərqliliyinə görə və eləcə də bəstəkarın fərdi yaradıcılıq üslubu baxımından maraqlıdır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Аббасова Э.А. История азербайджанской музыки, I часть, Б.: Маариф, 1992, 232 с.
2. Дебюсси К. Статьи, рецензии, беседы, пер. с франц. М. Л., 1964, с. 33
3. Корго А. Фортепианная музыка Клода Дебюсси. // О фортепианном искусстве: Статьи, материалы, документы. М.: 1965, с. 138-139.
4. Касимова С.Д.; Багиров Н.Г. Азербайджанская советская музыкальная литература. Б.: Маариф, 1986, 264 с.
5. Сеидов Т.А. Азербайджанская советская фортепианная музыка (1930-1970). Б.: Язычы, 1980, 149 с.
6. Сеидов Т.А. Азербайджанская фортепианная культура XX века: педагогика, исполнительство и композиторское творчество. Б.: Азернешр, 2006, 270 с.

Айгюн АББАСОВА
Педагог АНК

**ДЕТСКИЕ ФОРТЕПИАННЫЕ ЦИКЛЫ В ТВОРЧЕСТВЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ КОМПОЗИТОРОВ
(30-80-е годы XX столетия)**

***Резюме:** Статья посвящена одной из важных областей фортепианной музыкальной литературы - детским фортепианным циклам. Исходя из данного контекста рассматриваются лучшие образцы, представленные в музыке и, в особенности, творчестве азербайджанских композиторов.*

***Ключевые слова:** азербайджанские композиторы, детские фортепианные циклы, детский альбом, педагогический репертуар.*

Aygun ABBASOVA
Teacher of ANC

**CHILDREN'S PIANO CYCLES IN CREATIVITY OF AZERBAIJANI COMPOSERS
(30-80th years of XX century)**

***Summary:** The article is devoted to one of the important areas of piano music literature for children's piano cycles. Based on this context are considered the best samples presented in music and, especially the works of Azerbaijani composers.*

***Key words:** Azerbaijani composers, children's cycle cycles, children's album, pedagogical repertoire.*

Rəyçilər: sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Vəfa Xanbəyova;
sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Zöhrə Zalova